

staatsbosbeheer

**PAS begrazing jaarrond Terschelling
PROJECTPLAN
Versie 1.0**

Datum 30 september 2019
Status definitief

Colofon

Project	PAS Terschelling Jaarrond begrazing
Projectnummer UBW	E 0411012 (in aanmaak)
Versienummer	2.0
Status	Definitief
360 documentnummer:	volgt
Gebied Planeenheid Beheergebied Provinciale eenheid	Westelijk duingebied Terschelling BE Terschelling Terschelling Friesland
Opdrachtgever Intern Opdrachtgever Projectleider	Provincie Fryslân Jesler Kiestra, Staatsbosbeheer Idske Postma
Contactpersoon:	Idske Postma Projectleider T 06 15232002 E i.postma@staatsbosbeheer.nl
Adres:	Staatsbosbeheer Brédyk 11 Wirdum

Bij dit document behoren de volgende bijlagen:

1. Overzichtskaart begrazingsgebieden Terschelling

Dit document en de bijlagen zijn met zorg samengesteld. Aan de beschrijvingen en kaarten kunnen geen rechten worden ontleend.

Inhoudsopgave

1.	Aanleiding	4
1.1	Beschrijving van het project	4
1.2	Opbouw projectplan	5
2.	Doel.....	6
3.	Resultaat	6
4.	Afbakening	7
5.	Randvoorwaarden	7
6.	Plan van Aanpak	8
6.1	Planning	9
7.	Financiën.....	10
8.	Vergunningen	10
9.	Projectorganisatie	11
10.	10.1. capaciteitsraming.....	12
11.	Kwaliteit.....	13
12.	Informatie en Communicatie.....	14
13.	Risicomanagement	14
14.	Bijlage: overzichtskaart begrazing	15

1. Aanleiding

In de PAS-gebiedsanalyse voor Terschelling zijn de maatregelen Uitbreiding van begrazing (ca. 770 ha), Plaggen / chopperen (ca. 50 ha) en het Aanleggen van stuifkuilen (ca 30 ha) opgenomen.

De maatregelen plaggen, chopperen en stuifkuilen zijn inmiddels met een eigen uitvraag, plan van aanpak en opdrachtverstrekking gestart met een eigen uitvoeringstraject.

Dit plan van aanpak richt zich op een deel van de uitbreiding van de begrazing en dan met name op de **grootschalige, jaarrondbegrazing voor de westelijke duinen van Terschelling en de jaarrondbegrazing op de Landerumer hei, ten noorden van de Mastenbroeke en ten oosten van de Badweg van Oosterend (zie kaart bijlage 1)**. De seizoens- begrazing in het midden- en oostelijke deel van de duinen wordt in een sepeeraat plan van aanpak beschreven. De seizoenbegrazing verschilt sterk van de jaarrondbegrazing voor wat betreft de realisatie, het beheer en de bijbehorende communicatie.

De maatregel uitbreiding begrazing is in de PAS-gebiedsanalyse niet concreet begrensd en vroeg om een nadere uitwerking qua omvang en locatie. Hiervoor is in het najaar van 2016 een werkgroep ingesteld, bestaande uit medewerkers van de provincie en Staatsbosbeheer en een achttal eilanders die de ruitersport, het faunabeheer, toerisme en landbouw vertegenwoordigen.

Met bijeenkomsten en veldbezoeken is de werkgroep gekomen tot een concretere begrenzing, zowel voor de plag- en verstuiwingsvoorstellen als de begrazingsvoorstellen.

1.1 Beschrijving van het project

Deze maatregel is ten behoeve van de habitattypen grijze duinen (H2130A, B en C), duinheiden (H2140A en B, H2150) en vochtige duinvalleien (H2190 B en C). Deze habitattypen hebben allen een uitbreidingsdoelstelling voor de oppervlakte en/of de kwaliteit.

De huidige kwaliteit en oppervlaktes staan onder druk vanwege de hoge stikstofdeposities. Door de depositie treedt er een versnelde successie en verruiging van de duinen op met vergrassing en meer struiken en bomen in de duinen. Door begrazing kan de verruiging met grassen en struiken van deze habitattypen. Daarom is de maatregel begrazing, samen met plaggen en verstuiwing, vanuit de PAS-gebiedsanalyse voorgesteld om de kwaliteit van de habitattypen op Terschelling in stand te houden.

Voor wat betreft de uitbreiding van de begrazing is er gekozen om aan te sluiten bij de huidige vormen van begrazing, een maximale vorm van systeembegrazing in plaats van patriinbegrazing. In de westelijke duinen is nu al sprake van 2 gebieden met extensieve jaarrondbegrazing met galloway-runderen en exmoorpony's. Deze begrazing is tijdens het werkgroepproces geëvalueerd en besproken met de werkgroepleden. Vanuit de huidige ervaringen en de ecologische onderbouwing is er in de werkgroep gekozen om deze jaarrondbegrazing uit te breiden en aanéén te sluiten. Wegens de aanwezigheid en het verspreidingsgevaar van de Watercrassula, is voor nu gekozen om de gebieden in deze beheerplanperiode niet aanéén te sluiten. Wanneer de watercrassula helemaal van het eiland is geëlimineerd, is dit alsnog een mogelijkheid.

Daarbij wordt de begrazing bij Oosterend (pacht dhr. W. van Deelen) gehandhaafd.

Het voorstel is nu voor dit deel van de duinen een gebied van ca. 652 hectare in te richten voor een extensieve jaarrondbegrazing. Deze oppervlakte is inclusief de bestaande jaarrondbegrazing van Eldorado (ca. 170 ha) en Mastenbroekdune/Arjenduin (ca. 110 ha). De globale begrenzing is met een blauw lijn weergegeven op de kaart in bijlage 1. De begrazing op het oosterlijke deel (groene lijn) blijft gehandhaafd.

1.2 Opbouw projectplan

Het projectplan jaarrond begrazing Terschelling bevat een opbouw van verschillende onderdelen om zo tot een integrale aanpak te komen. Dit plan bevat drie projectfasen.

Verschillende onderdelen:

Vorbereiding:

In de voorbereiding wordt het programma van eisen afgerond, het gebied ingemeten, een ontwerp en bestek gemaakt en wordt het werk in de markt gezet middels een aanbesteding.

Beheer en toezicht:

Voor het dagelijks beheer en toezicht op de gebieden wordt een plan/checklist opgesteld waarbij een ieder een aantal eenvoudige punten kan nalopen en controleren of de uitvoering bijdraagt aan het gewenste eindresultaat.

Tijdens deze controle wordt rekening gehouden met:

- **Veiligheid** (veiligheid voor het verkeer, veiligheid voor de bezoekers die door het terrein wandelen, veiligheid voor toepassing van inrichting zoals hekken, veeroosters, passages, draad etc.)
- **Toegankelijkheid:** Voor een optimale natuurbeleving mag er vrij door het gebied gewandeld worden. Er dienen voldoende mogelijkheden aanwezig te zijn om de begrazingsgebieden te betreden middels toegangs poortjes waar mensen door kunnen, maar vee niet.
- **Ecologie:** Er wordt gekeken naar de effecten van de begrazing. Aan de natuurkwaliteit zal te zien zijn of de begrazingsdruk voldoende of onvoldoende is. Bij onvoldoende moet ingegrepen worden middels maatregelen zoals plaatselijke drukbegrazing met pony's of geieten of, wanneer de begrazingsdruk te hoog is, deze afschalen door bijvoorbeeld een gebied uit te rasteren of het aantal grazers te verminderen.
- **Dierenwelzijn:** Bij het beheer en toezicht hoort uiteraard het dierenwelzijn. Bij aanschaf wordt rekening gehouden met het soort dieren en de kwaliteit van de voeding. Daarnaast worden de dieren voor aanschaf gecheckt door een dierenarts. Vooraf zal gecommuniceerd worden aan welke veterinaire status moet worden voldaan. Wanneer het welzijn van de dieren in gevaar komt, zal staatsbosbeheer in moeten grijpen. De criteria en maatregelen staan beschreven in de *werkinstructie gehouden graasdieren*, een landelijk beleidsdocument van Staatsbosbeheer.
- **Landschappelijke inpassing:** Bij landschappelijke inpassing wordt vooral gelet op de inpassing van de terreininrichting. De rasters dienen minimaal zichtbaar te zijn en bij plaatsen van hekken en/of roosters wordt rekening gehouden met kleuren die bij het landschap passen. In het plan van beheer en toezicht zal dus ook opgenomen worden dat bij eventueel vervangen of plaatsen van rasters er aan deze voorwaarden wordt voldaan.

Monitoring:

Voor monitoring worden er enclosures ingericht waarin eenvouding wordt getoetst aan de SNL waarden. Op deze manier zijn er voor SNL monitoringsgegevens bekend, maar ook voor eigen informatie en communicatie naar de omgeving.

Uitvoering en terreininrichting:

Bij de uitvoering in inricht wordt rekening gehouden met het plaatsen en vervangen van rasters (ca. 20km), het plaatsen van hekken en/of roosters (4 stuks), het opschonen van bestaande drinkvoorzieningen etc. Voor dit werk wordt een werkomschrijving gemaakt.

Aanschaf grazers:

Er zullen ongeveer 20 tot 25 dieren aangeschaft worden, uitsluitend ruinen en/of ossen. Deze dieren zullen van te voren door een dierenarts gekeurd moeten worden en de hengsten en/of stieren worden gecastreerd. De dieren dienen een veterinaire status te hebben die minimaal gelijk is aan het overige eilander vee, om risico's op ziekten te voorkomen. De dierenarts is betrokken en is in het voortraject om advies gevraagd.

(Vervolg)beheer:

Na de uitvoering zal er jaarlijks gemonitord (zie boven) worden en vindt er dagelijks beheer en toezicht plaats. Dit beheer en toezicht is conform de *werkinstructie gehouden grazers*, van Staatsbosbeheer, maar onder dit beheer en toezicht valt ook het technisch toezicht (bedrading controleren, drinkvoorzieningen controleren, onderhoud aan oversteekplaatsen etc.) Er worden maatregelen genomen als de bevindingen niet bijdragen aan de einddoelstelling. Vervolgbeheer is nodig om de resultaten op de lange termijn te borgen.

2. Doel

Deze maatregel is ten behoeve van de habitattypen grijze duinen (H2130A, B en C), duinheiden (H2140A en B, H2150) en vochtige duinvalleien (H2190 B en C). Deze habitattypen hebben allen een uitbreidingsdoelstelling voor de oppervlakte en/of de kwaliteit.

Als einddoel is de situatie dat er een groter gebied begraasd wordt met een halvering van de graasdruk ten opzichte van de huidige begrazing. Daardoor neemt de mozaïek in het landschap en de gebieden toe. Gewenste plant- en diersoorten hebben dan de kans zich te (her)vestigen en zich te ontwikkelen, terwijl de ruige (ongewenste) vegetatie wordt verwijderd door de grazers.

3. Resultaat

Het eindresultaat is een totaal begraasd gebied van 610 ha ten opzichte van het huidige begrazingsgebied van 265ha. De begrazingsdruk zal daarmee afnemen van 1 dier per 5ha naar 1 dier per 10ha.

De verwachting is dat er ca. 20 tot 25 grazers worden toevoegd aan het gebied. Dit moet ook blijken uit dagelijkse beheermonitoring. Het aantal is dus flexibel en aan te passen naar omstandigheden en resultaten.

In het totale gebied kan drukkbegrazing lokaal tijdelijk nodig zijn, met bijvoorbeeld pony's in de winter om zware verruiging tegen te gaan of met geiten in de zomer ter bestrijding van dicht (Prunus) struweel. Ook dit moet blijken uit de beheermonitoring.

Bovenstaande werkwijze komt overeen met hoe Staatsbosbeheer in een kleiner gebied begrazing vormgeeft.

De werkgroep adviseerde voor dit gebied continuering van de huidige invulling en graasaanpak als leidraad en het vee in beheer van Staatsbosbeheer te houden. Alle bestaande rasters zullen worden vervangen.

Bij dit plan wordt een monitoringsmethode ontwikkeld waarbij dagelijkse beheermonitoring door iedere staatsbosbeheer medewerker kan worden uitgevoerd. Er zullen een aantal criteria worden opgesteld, waarbij duidelijk is wat de vervolgstappen zijn. Op die manier worden de risico's beheerst en is er constant zicht op de ontwikkelingen van deze PAS maatregel.

4. Afbakening

In de voorbereiding en uitvoering rekening houden met de volgende aspecten:

- Veiligheid
- Toegankelijkheid
- Ecologie
- Dierenwelzijn
- Landschappelijke inpassing

In dit projectplan wordt de jaarrondbegrazing voor Terschelling uitgewerkt. Het gaat om de gebieden op West- Terschelling en aan de oostelijke kant. (Blauwe en groene lijnen op kaart bijlage 1)

In dit plan worden de volgende onderdelen opgenomen:

- Opstellen PvE, Do en een werkbeschrijving. Inkoop/Aanbesteding, verkennende onderzoeken en eventuele vergunningen.
- Terreinvorbereiding (Vorbereiding plaatsen rasters (klepelen), bestaande dobbes opschonen eventueel aanleggen extra stroomvoorzieningen tbv schrikdraad.
- Plaatsen / vervangen materialen (rasters en hekken) Westkant en Oost.
- Plaatsen van veeroosters om het vee binnen de rasters te houden. Rekening houdend met ruiters, fietsers en hulpdiensten. Het uitangspunt hierbij is dat alle wegen, paden, routes en paadjes toegankelijk blijven. Daarbij mogen ruiters en menners geen hinder hebben van deze constructie. Hier wordt rekening mee gehouden in de aanleg en ontwerp.
- Aanschaf grazers
- Uren SBB begeleiding en uitvoering
- Nazorg en monitoring

Staatsbosbeheer is verantwoordelijk voor de voorbereiding en uitvoering wanneer er opdracht is gegeven door de Provincie Fryslân. Staatsbosbeheer zal hier ook een trekkende rol in nemen. De verantwoordelijkheid voor het behalen van de PAS doelstellingen ligt bij provincie Fryslân.

5. Randvoorwaarden

- Conform de brief van provincie Fryslân (09-01-2019) zal in de voorbereiding en uitvoering rekening gehouden worden met het risico van aanwezigheid van watercrassula. Daarom is ook gekozen om de badweg West eerst buiten het bedrazingsgebied te houden.
- Staatsbosbeheer bepaalt zelf het soort vee dat ingezet zal worden en voorziet in het dagelijks beheer
- Staatsbosbeheer doet dagelijks toezicht en beheer. Staatsbosbeheer heeft de mogelijkheid om bij te sturen waar nodig.
- Het vee is wegens bovenstaande redenen in eigen beheer SBB
- De dieren die worden aangeschaft worden gecastreerd (indien nodig) voor ze naar het eiland komen.
- De dieren dienen een veterinaire status te hebben die minimaal gelijkwaardig is aan de veterinaire status dan het eilander vee. Advies is opgevraagd bij de dierenarts.
- Omdat de werkomschrijving nog niet gereed is zullen sommige posten in dit plan van aanpak geschat worden. Werkelijke afrekening vindt plaats na rapportage en oplevering. Opdrachtnemer (SBB) en opdrachtgever (Provincie Fryslân) beleggen dit in de beschikking.

6. Plan van Aanpak

In een eerder stadium is al een plan gemaakt voor de terreininrichting. Het oorspronkelijk plan was om er één groot aaneensluitend gebied van te maken. Wegens aanwezigheid en risico op verspreiding van watercrassula is nu gekozen om de gebieden vooralsnog niet met elkaar te verbinden.

Er wordt een plan opgesteld voor de terreininrichting (met eventuele vergunningaanvragen), een quickscan/effectenanalyse, het dagelijks toezicht en de monitoring. Daarna wordt het terrein ingericht en wordt er vee aangeschaft. In feite behelst dit plan drie projectfasen: projectvoorbereiding, uitvoering en nazorg.

Voor de terreininrichting wordt een ontwerp en een werkbeschrijving opgesteld. Er worden rasters geplaatst op plaatsen waar dat nodig is en oude rasters die vervangen moeten worden, worden vervangen. Het gaat om ca. 33km. Bestaande drinkvoorzieningen worden opgeschoond. Waar nodig, zal voor het plaatsen van rasters, geklepeld worden.

Op de plaatsen waar het vee het verkeer kan kruisen, worden veeroosters geplaatst (4 stuks). Hierbij wordt rekening gehouden met hulpdiensten, eventueel groot materieel dat er langs zou moeten, ruiters en menners. Uiteraard naast het bestaande verkeer zoals wandelaars en fietsers.

Er wordt een checklist opgesteld voor het dagelijkse toezicht. En daarnaast worden er gebieden (exclosures) ingericht ten behoeve van de monitoring (opbrengsten/resulaten). Voor dit laatste wordt een leidraad opgesteld met als uitgangspunt de SNL normen.

Er worden ca. 20 tot 25 dieren aangeschaft. Dit zullen ossen (galloway runderen) en/of ruinen (exmoor pony's) zijn. Deze worden van te voren gecheckt door een veearts, middels bloedafname en controle op het vrij zijn van ziektes. Een tweetal dieren wordt voorzien van een GPS tracker. Op deze manier kunnen we zien hoe de dieren zich gedragen, waar ze het meest zijn etc. Dit helpt om een totaalbeeld te schetsen van de voortgang en effectiviteit. Daarnaast is het een mooie kans om er iets in de communicatie mee te doen en daarmee de mensen meer te betrekken bij de maatregelen en de natuur.

Voor de afrastering wordt Gallager afrastering gebruikt. Dit heeft te maken met de levensduur en kwaliteit. In het voortraject is onderzocht dat Gallager de beste oplossing biedt voor een kwalitatief goed en effectief raster met een lange levensloop.

De palen worden gemaakt uit eucalyptushout die technisch voordeel hebben en speciaal voor dit doel worden gekweekt.

Na de uitvoering zal er 5 jaar moeten worden gemonitord door de boswachter I&M. Deze resultaten zullen voor de provincie van belang zijn, maar ook erg noodzakelijk om de werkgroep te informeren. Deze laatste is kritisch en heeft aangegeven dat de vorige keer de resulaten niet goed/volledig in beeld zijn gebracht. Het is daarom aan te raden om de resulaten goed in beeld te brengen en met de betrokkenen te delen. In dit project zijn 3 jaar monitoring opgenomen ivm de looptijd van de eerste PAS periode. De overige 2 jaren zullen in overleg in de volgende PAS periode moeten worden geregeld.

6.1 Planning

	Mei	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec	Jan	Feb	Mrt	apr	mei	jun	
	2019								2020						
Opstellen checklist															
Opstellen monitoringsplan															
0-meting vegetatie															
Programma van Eisen															
Effectenanalyse															
V.O. terreininrichting															
Aanvraag vergunningen															
D.O. terreininrichting															
Werkomschrijving gereed															
inkoop															
Uitvoering terreininrichting															
Aanschaf vee															
Monitoring en resultaten eerste meting															

Op het moment dat het vee in de gebieden loopt, start het dagelijks beheer en toezicht. Ook zal er 3 jaar worden gemonitord op basis van de SNL uitgangspunten.

7. Financiën

Dit plan voorziet in drie projectfasen: De voorbereiding, de uitvoering en drie jaar na uitvoering monitoring en nazorg. Onderstaand overzicht is het totale bedrag voor de 3 fasen.

Vorbereiding:

Opstellen onwerpen en werkbeschrijving: in uren SBB

Legekosten vergunningen: 1.000,00*

Effectenanalyse ecologie: in uren SBB

Uitvoering:

Vorbereiding terrein maaien 15 km glooiend terrein: €45.000*

Opschonen dobbes + kraanwerkzaamheden voorbereiding - 3 dagen kraan € 2.500,00*
begroting terreininrichting:

Rasters + palen en benodigdheden (grepen, stroom etc.): 100.000,00* (excl. BTW)

Veeoosters + montage en transport: € 32.650,00

Bordjes voor op palen doorgangen: € 3.000,00*

Mobiel raster drukbegrozing: € 5130,00

Uren SBB begeleiden uitvoering: 116.717,00

Aanschaf dieren (incl. dierenartskosten): €15.000,00

Monitoring en nazorg:

Monitoring 3 jaar na uitvoering: 58.740,00

GPS systemen tbv monitoring 2 x : 2.000,00*

Stelpost en risicoreservering: 10.000,00*

- Optioneel: Plaatsen raster uitbesteden: 240 x 65 euro = 15.600 incl BTW. (indien nodig, ipv eigen uren)
* Inschatting

Totale kosten incl 3 jaar nazorg en monitoring: € 399.837,00 exclusief BTW over de materialen en uitbesteed werk.

8. Vergunningen

Benodigde vergunningen	Bevoegd gezag	Welke stukken aanleveren (vooronderzoek e.d.)	Doorlooptijd
Omgevingsvergunning (kans dat een melding volstaat)	Gemeente / FUMO	D.O Slagbomen longway	8 wkn + 6 weken inzage

Bij het plaatsen van rasters en veeoosters wordt rekening gehouden met kabels en leidingen (Click melding).

9. Projectorganisatie

De projectorganisatie is ingedeeld op basis van IPM (integraal project management) rollen. Op deze manier wordt integrale projectbeheersing geborgd. Onderstaand figuur geeft een beeld van het IPM model.

De IPM rollen worden als volgt ingevuld:

Projectmanagement: De algehele afstemming, organisatie en beheersing van werkprocessen. Ingevuld door projectleider PAS Terschelling. Deze rollen worden ingevuld door Idske Postma (Staatsbosbeheer).

Technisch Management: Technisch ondersteunen, begeleiden en monitoren van de werkzaamheden tijdens de uitvoering. Bewaakt de technische kwaliteits- en uitvoeringskaders. Geeft input aan projectmanagement en rapporteert over de inhoudelijke voortgang van het werk in uitvoering. Ingevuld door Iris de Boer & Jan van der Bij (uitvoering), Arjan Zonderland (monitoring) en Freek Zwart (terreinkennis). Bij het plaatsen van de rasters zullen zij ondersteund worden door collega's. De Quicksan wordt uitgevoerd door een boswachter I&M.

Omgevingsmanagement: Verzorgt communicatie met de omgeving, stelt de projectleider op de hoogte van omgevingszaken, onderhoudt relaties en is sparringpartner voor de projectleider. Afhankelijk van het onderwerp en de doelgroep wordt deze rol ingevuld door Jaap Roelofs in combinatie met Joeri Lamers en/of Remi Hougee. Bij politiek-bestuurlijke context neemt Tamara Bok deze rol op zich.

Contractmanagement: Stelt contract op met de eventuele aannemer of leverancier, begeleidt de inkoop of aanbesteding, zorgt voor een juiste afstemming met de aannemer of leverancier. Vanuit Staatsbosbeheer is deze rol belegd bij Idske Postma

Projectbeheersing: Projectbeheersing ligt in eerste instantie bij de projectleider. Deze wordt daarin ondersteund door de Beheerder administratie en projecten, Carolien Bolhuis

Zoals in bovenstaand model te zien is, is het IPM model een relatiemodel in plaats van een hiërarchisch model. De projectleider is hierbij verantwoordelijk voor de afstemming over voortgang en rapporteert aan de opdrachtgever: Intern aan budgethouder Jaap Roelofs en provinciehoofd Jesler Kiestra en aan de opdrachtgever Provincie Fryslân, Petra Wassenaar.

10. 10.1. capaciteitsraming

Projectmanagement:

IPM Rol	Functie + naam	Aantal uur	Uurtarief	Totaal
Projectmanagement	Projectleider	150	€95	€14250
Technisch management	Boswachter monitoring	200	€81	€16200
	Boswachter beheer (toezicht)	100	€81	€8100
	Terreinkennis	70	€95	€6650
	Boswachter I&M (quickscan)	60	€81	€4860
	Boswachter beheer (toezicht kudde)	200	€70	€14000
	Boswachter beheer (terreinrichting)	220	€70	€15400
	Boswachter beheer (terreinrichting)	220	€70	€15400
	Boswachter beheer (terreinrichting)	220	€70	€15400
Omgevingsmanagement	Gebiedsmanager – Tamara Bok	6	€112	€ 672
	Teamleider	95	€95	€9025
	Boswachter Publiek	30	€81	€2430
	Boswachter Publiek	30	€81	€2430
Projectbeheersing	Financieel Adviseur		n.v.t.	
Totaal begroting				€124.817,00

Afgesproken met Provincie Fryslân is dat de kosten voor overhead niet worden berekend, omdat deze in de hoge tarieven van het projectteam zijn verwerkt. De uren bestaan uit uren in de voorbereidingsfase en uren in de uitvoeringsfase. De uren voor monitoring zijn niet in bovenstaande raming opgenomen. Deze zullen in de drie jaar na uitvoering jaarlijks bestaan uit 140 uur monitoring en inventarisatie en 40 uur opstellen aan jaarlijkse rapportages en verslagen, door de boswachter monitoring en/of boswachter beheer.

11. Kwaliteit

Om kwaliteit te waarborgen is vooraf dit pva opgesteld, maar ook wordt er een checklist voor het dagelijkse toezicht op het begrazingsgebieden en een plan voor monitoring van de gebieden opgesteld. Op deze manier hebben we constant sturingsmogelijkheden voor een zo goed mogelijk resultaat. Onderstaand figuur geeft de continue werkwijze weer.

Opslag van documenten

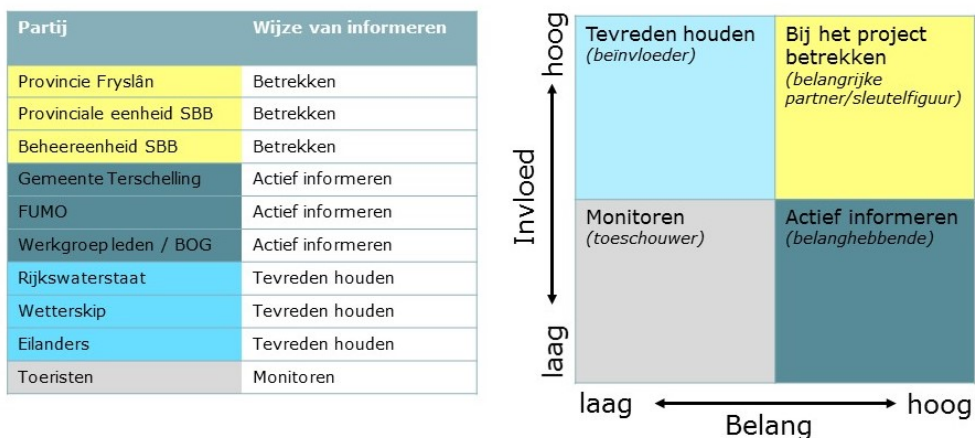
De dossierstukken die bij dit project horen worden opgeslagen in het documentmanagementsysteem 360, van Staatsbosbeheer.

Evaluatie

Er vindt tweejaarlijks een evaluatiemoment plaats met de Provincie Fryslân. De resultaten van deze evaluatie worden gedeeld met de werkgroep.

12. Informatie en Communicatie

Er zijn verschillende stakeholders betrokken bij de PAS maatregelen. Onderstaand figuur geeft de mate van betrokkenheid weer.

13. Risicomanagement

Risico	Impact 1 t/m 5 **	Kans 1 t/m 5 **	Effect (impact * kans)	Maatregel ter voorkoming	Resterende risico maatregelen	Verantwoordelijk voor risico
Weerstand omgeving	4	2	8	Communicatie en voorlichting	Excursie en actief informeren	Staatsbosbeheer/provincie
Verspreiding Watercrasula	5	1	5	Gebieden afrastere n	Dagelijks toezicht en bijstuurmogelijkheden	SBB/Prov
Geen vergunning veeroosters	5	1	5	Gemeente betrekken in de plannen	Tijdig en volledig de vergunning aanvragen	SBB

14. Bijlage: overzichtskaart begrazing

